

תיאוריות של "חיי היומיום" Everyday Life

- בנושא זה נלמד את התאוריות הבאות
 - אינטראקציה סימבולית
 - פנומנולוגיה
 - אתנומתודולוגיה
- תיאוריות "חיי היומיום" עוסקות בהבנת פעילויות הגומלין האנושיות.
- נקודת המוצא שלהן היא הניסיון להבין את המשמעות שאנשים מייחסים לעולמם. המשמעות היא סוג של "שכל ישר" המשותף לבני אדם רבים והיא מתגלה במפגשי פנים אל פנים בתיוכם של סמלים. (נראה בהמשך)
- תיאוריות אלו התפתחו כתגובה לגישות הפונקציונאליות שנטו לעסוק במבנים ובמערכות.

המציאות, אותה מציאות, מפורשת בצורה סובייקטיבית על ידי כל אדם בצורה שונה. הפרשנות האישית תלויה בנסיון, בגיל, במבנה האישיות וברקע החברתי. בהמשך נדון בתפיסת המציאות השונה של אנשים שונים ואיך היא משפיעה על האינטראקציה.
- גישת האינטראקציה הסימבולית¹ מבוססת על זרם חשיבה פילוסופי שגרס כי התנהגות האדם הינה ביטוי ליכולתו של הפרט לברור לעצמו את ההתנהגות המתאימה לנושא נתון, **והיא אינה תוצר של דחפים והתניות.**

הגישה הזו התפתחה באוני' שיקגו ושמה ניתן לה על ידי הרברט בלומר. הרברט בלומר היה תלמידו של אבי התיאוריה הרברט מיד²

הרברט מיד דיבר של שלושה מושגים מרכזיים:

 - נפש (mind) - מתפתחת אחרונה, ניחנה ביכולת להבין מושגים מופשטים
 - עצמיות (self) – תפקיד העצמיות היא לקטלג ולתרגם את המציאות היום יומית לסמלים ומאפשרת לאדם לתפקד בתוך החברה. היא מתפתחת על ידי תהליכים של חיברות שכוללים חווית עצמם מתוך נקודת המבט של האחר (יכולת להכיל את הרצונות והצרכים של הצד שני ולתת להם מקום). כשהיא מגיעה לידי גיבוש ונוצרת הנפש.
 - חברה (society) – ארגון של פעולות גומלין בין בני אדם. ארגון זה מתאפשר כתוצאה מקיומן של הנפש ושל העצמיות
- הרברט בלומר ביקר את הפונקציונליזם הסטרוקטורלי משום שזה המעיט מחשיבותו של הגורם הפעיל והיצירתי שטמון באדם ובכך הפחית את חשיבותו של הגורם הדינמי (היכולת לגרום להווצרות ולהשתנות של מציאות חברתית)

הרברט בלומר גרס, **שהאדם הוא זה היוצר את המציאות**, תוך כדי תחרות, יריבות או שיתוף פעולה עם הזולת. לדעתו, התנהגות הפרט אינה תוצאה של תפקידים שהוא ממלא, של סטטוסים חברתיים או של נורמות. התופעות החברתיות הן פועל יוצא מההגדרות שנקטו בהן בני האדם בחברה כזו או אחרת. אם הגדרנו סוטה לפי פונק' כמישהו שלא פועל לפי הנורמה אז לפי בלומר סוטה הוא פרשנות של אנשים שמגדירים אותו כסוטה.
- בדרך זו משליט הפרט באופן זמני ומותנה הגדרות מצב, תוך שימוש בתיוכם של סמלים (המושגים המופשטים בעזרתם נתפסת המציאות).

לאדם יש יכולת פנימית להגדיר מחדש את המציאות ואת המשמעות של מעשיו, באופן שבו הוא מקטלג את המציאות שהוא חווה לסמלים ומשתמש בהם באינטראקציה.

¹אינטראקציה – פעילות גומלין; סימבולית - סמלית
²סוציולוג בן זמנו של פרויד

- החברה אינה מכלול מוגדר וקבוע, אלא הסדר רופף הנתון בידי משתתפיו. לתופעות החברתיות אין קביעות, זולת ההגדרה שקבעו להן המשתתפים.
- כדי להשליט את הגדרת המצב שלהם על המציאות, אנשים מתכננים באמצעות סמלים, את הרושם שישאירו בלב האחרים. (לבוש ואופנה כדוגמא לסמל)
- כתוצאה מכך תהליך כינונו שימורו ושינויו של הסדר החברתי, הוא תהליך סמלי ביסודו.

אירווינג גופמן

- גם אירווינג גופמן חזר בהגותו על יסודות גישת האינטראקציה הסימבולית, כאשר הדגיש את מקומם של "השחקנים" היוצרים את "המחזה" ולא את הלחצים הנורמטיביים או המבנים החברתיים המופעלים עליהם.
- גופמן הדגיש את הטקסיות היום יומית באמצעותה מנסים אנשים לבנות דימוי עצמי או לשמר אותו: "הצגת האני בחיי היום יום"

ניקח לדוגמא רופא שניגש לתהליך הניתוח. כל המהות שלו במהלך הניתוח היא חלק מהדימוי העצמי שלו וההצגה שלו, מהאופן בו הוא מתכונן לניתוח, דרך האופן בו הוא מבקש אזמל מהאסטיטנטית וכולל גם עצם הפעולה שלו במהלך הניתוח כמנתח. בכל הפעולות שלו הרופא מייצר באופן אקטיבי את הרושם שהוא "מנהל את העניינים" ושולט במצב, באופן זה הוא יוצר בתפיסתם של הסובבים לו את המציאות של היותו איש מקצוע מנוסה. פעולה זו נקראת על פי גופמן **ניהול הרושם** (Impression Management)

פנומנולוגיה ואתנומטודולוגיה Phenomenology & Ethno methodology

- בדומה לאינטראקציה הסימבולית, גם גישות אלו מדגישות את התהליכים באמצעותם בונים האנשים משמעויות משותפות למצבים בהם קיימת פעילות גומלין.
- הנחת היסוד של שלושת הגישות היא שבני האדם יוצרים מציאות באמצעות הפירוש שהם נותנים לסביבתם.

פנומנולוגיה

- על פי תפיסה זו. למעשה לא קיימת מציאות, אלא פרשנות של מציאות, עד כדי שתפישת המציאות או הגדרתה היא למעשה עיצובה או שינויה.
- ניתן להוסיף ולומר שהמושג לשלושת הגישות האלה היא ההנחה שבני אדם אינם מגיבים באופן מכאני לסביבה אלא יוצרים את המציאות שסביבם. והם יוצרים אותה דרך האופן שהם מפרשים אותה. בתפיסה כזו של מציאות אנחנו מבטלים את האופי האובייקטיבי שלה.
- **אלפרד שוץ (1899-1959)** טען שעולמו של האדם אינו עולם פרטי אלא, כזה המשותף לו ולקרוביו בזכות חוויות דומות. הוא הדגיש לא רק את הסובייקטיביות של הפרט אלא גם את **האינטרסובייקטיביות**³ הנוצרת בין בני האדם.
- לדעתו בני אדם מניחים שלאחרים תפיסה זהה לשלהם ונוהגים לראות במציאות רק צדדים המעניינים אותם ולהתעלם מהיבטים אחרים.

³ האינטראקציה בין התפיסות הסובייקטיביות השונות נתונה בעצמה לפרשנות סובייקטיבית

לדוגמא ניקח אפילו ילד שמפריע לאביו בזמן שיחת עבודה חשובה, לתפיסת הילד – יש נושא חשוב שדורש תשומת לב מיידית. עצם שיחת העבודה בכלל לא קיים בתפיסת המציאות שלו. האב לעומתו, יתכן ויכעס, מפני שבעיניו עצם השיחה היא חלק מהותי מהמציאות והוא לא מבין איך ניתן להתעלם ממנה ולכן ההפרעה בזמן השיחה נתפסת כאנוכית וחסרת נימוס.

- **פיטר ברגר ותומאס לאקמן** - תלמידיו של שוץ, מניחים שהמציאות היום יומית היא מערכת המובנית באמצעות בני אדם המעניקים לתופעות סדר או ממשות. ממשות זו היא אובייקטיבית וסובייקטיבית כאחד.
- לגישתם, **למציאות היומיומית משמעות סובייקטיבית** שהיא תוצאת פרשנותם של בני האדם. אולם **המציאות היא גם אובייקטיבית והיא חיצונית לאדם**. מכאן שתפקידה של הסוציולוגיה להבין את התהליך שבאמצעותו משמעויות סובייקטיביות נהפכות למציאות אובייקטיבית.

אתגמות ודולוגיה

- המונח אתגמות ודולוגיה משמעו **החקר המדעי של השיטה שבני אדם תופסים באמצעותה את סביבתם הטבעית והקרובה.**
- החוקר **הרולד גרפונקל** טוען כי יש לערוך חקירה אמפירית מדוקדקת של ההתנהגויות השגרתיות והשכיחות ביותר בחיי היום יום.
- לגישתו, אין לקבל את "המונח מאליו" כפשוטו (הלא הסכמנו כי המונח מאליו אינו כזה אלא רק נתפס ככזה ב"שכל הישר" שלנו), אלא לחפש את החוקיות העומדת מאחורי מתן המשמעות למציאות ואת המתודות, בעזרתן מפרשים אנשים את המציאות.
- לדידו קיים סדר חברתי והוא מצוי בתודעתם של היחידים. האתגמות ודולוג מתעניין בדרך בה בני האדם מבהירים ומוכיחים אחד לאחר כי הם נותנים משמעות לתהליכים ותופעות ביום יום. פעולה זו נקראת **דיווח (Accounting)**

סיכום כללי – פרדיגמות מרכזיות בסוציולוגיה

התיאוריה הפונ' – הדבר הבסיסי בה הם ערכים ונורמות **היצוניים** לפרט והם חלק מן המבנה החברתי. לעומת זאת האינטראקציה הסימבולית עומדת על הדרך בה בני האדם יוצרים את הערכים והנורמות תוך כדי פעילות גומלין ואילו האתגמות ודולוגיה אינה מתעניינת בדרך בה נוצרו הנורמות וערכים אלא בדרך בה מפרשים אותן.

תיאוריות הקונפליקט מדברות על מבנה חברתי, ומשום שהן ביקורתיות הן טוענות שהמבנה החברתי מיטיב עם אנשים מסויימים יותר מאחרים. והבסיס לכינונה של חברה הוא כוח, שליטה וכפייה. והקונפליקט החברתי הוא בעצם סמן של גבולות חברתיים.

בירוקרטיה – מקור של שליטה מודרנית כאשר מאפיין אותה קונפליקט מתמיד בין משאב נדרש (כסף, כוח או כבוד)

ביחס לתיאוריית החליפין אנחנו טוענים שבני האדם מונעים מאינטרסים ופעולות הגומלין בין בני אדם ימשכו כל עוד זוכים לתגמולים העונים לציפיות. דיברנו על חליפין כלכלי וחברתי וחשוב של כדאיות כבסיס של סדר חברתי

תיאוריות מחיי היום יום – האינטראקציה הסימבולית

התייחסנו למשמעות שאנשים מייחסים לחייהם, המשמעות הזו היא סוג של שכל ישר שמשותף לבני האדם. האדם יוצר את המציאות היום יומית שלו כתוצאה מיריבות, תחרות או שיתוף פעולה. אנשים מתכננים באמצעות סמלים את הרושם שהם רוצים להשאיר על הזולת. אנשים בחברה הם כמו שחקנים במחזה

בהתייחס לפנומנולוגיה אמרנו שבני אדם יוצרים מציאות באמצעות הפירוש שהם נותנים לסביבתם. יש רק מציאות סובייקטיבית שהופכת לאובייקטיבית בצורה שהיא נתפסת על ידי בני אדם.

אחרי שדנו בכל התיאוריות:

ישנן שתי שאלות מרכזיות שעומדות בפנינו – האם הסוציולוגיה היא תיאורטית לגמרי ותנסה לעשות הכללות כה כלליות לגבי האנשים בחברה עד שתהפוך למנותקת מהמציאות. או האם סוציולוגיה היא כל כך אמפירית ובעצם צריך להתמקד בשיטות מחקר ספציפיות ומסויימות שמאפשרות הסקת מסקנות באופן דומה לנעשה בתחום מדעי הטבע ולנטוש את התיאוריות.

אינטראקציה חברתית - תפקיד, סטטוס ונורמה

עקרונות חברתיים

- המגע ההדדי היום יומי עם הזולת הוא הבסיס עליו מתנהלים מספר עקרונות חברתיים.
- משום שבני האדם מעניקים משמעות למעשיהם, קיים צורך בקיומם של ערכים – אמות מידה על פיהם נקבע הטוב הרע, הרצוי והפכיהם.
- לרצוי בחיי היום יום ישנן הוראות ביצוע מדויקות המכונות בז'רגון הסוציולוגי נורמות.
- "והזרת פני זקן" - ערך, הנחיה כללית, קובעת מהו המעשה הנכון, ללא הבהרה כיצד יש להוציא לפועל הנחיה זו.
- "מפני שיבה תקום" – נורמה, קובעת באופן מפורש את סדרי היחסים החברתיים הרצויים.
- נורמה חברתית עונה על חמש שאלות:
 1. מי מצפה
 2. ממי מצופה
 3. מה לעשות
 4. באילו תנאים
 5. מה תהייה התוצאות
- **סנקציות** – הן תוצאות קיום או אי-קיום הנורמות (בדרך כלל אי קיום), הן נלוות לנורמות, אך לא לערכים.
- ישנן סנקציות חיוביות או סנקציות שליליות.
- גם מי שאינו מאמין בערך מסויים חייב להביא בחשבון את האיום בסנקציה המלווה הפרת נורמות. פעמים אנשים פועלים מתוך אמונה בערך מסוים, ופעמים משיקולי שכר ועונש.

ישנם סוגים שונים של נורמות:

- נורמות המכונות Mores - פגיעה בהן מתפרשת כפגיעה בטובת החברה, במוסר החברתי או ברגשות עמוקים של בני האדם. לכן, הסנקציה הצמודה להן חריפה. (למשל סירוב לשרת בצבא)
- נורמות המכונות Folkways – הפגיעה בהן אינה מתפרשת כפגיעה בטובת החברה ובמוסר החברתי ולכן הסנקציה הצמודה להן פחות חריפה. (למשל לעקוף תור בבנק)
- מכיון שישנן נורמות הקרובות במידה כזו או אחרת לכל אחד משני הסוגים, יש לבחון אותן על גבי רצף, כאשר בכל קוטב נמצאת נורמה מסוג אחר.
- מיקום נורמות על פני רצף עשוי להשתנות מחברה לחברה. (בחברה המודרנית הגבולות הרבה יותר מטושטשים ויש שחיקה מתמידה של נורמות)
- בחברה ישנם חוקים שתכליתם להורות על המותר ועל האסור, אולם אלו לא תמיד עולים בקנה אחד עם הנורמות, הקובעות מהי ההתנהגות הרצויה בחברה מסוימת. קשה לאכוף חוק שאיננו בבחינת More, גם אם רשויות החוק מעודדים אכיפתו.
- נורמה עשויה להתפס כ-More גם אם אינה מעוגנת בחוק, והיא עשויה להיתפס כ-Folkway גם אם היא מעוגנת במפורש בחוק.
- לדוגמא – במדינות אירופאיות ניתן להמיר שרות צבאי בשרות לאומי, אין בכך הפרה של נורמה או לפחות אין בכך הפרה של נורמה מהותית (More). במדינת ישראל הנושא הרבה יותר טעון, אי שרות בצבא יתפס במקומות רבים כסוג של בגידה ועלול לגרום לסנקציות קשות (אי קבלה לעבודה, נידוי מחברה מסוימת וכו')
- לברך בשלום או לאכול במזלג וסכין – אלה הן נורמות ללא סימוכין חוקי וללא סנקציה. נישואין מעורבים בין ערבי ליהודי זוהי נורמה המוגדרת כ-More אבל אין לה עגינה בחוק.

סטטוס - מקומו של האדם במבנה החברתי.

- מקום זה מבטא את העמדה החברתית המוגדרת של האדם.

- בשימושה היום יומי של המילה, זוהי מילה נרדפת למושג יוקרה. יש המשתמשים גם במושג עמדה (Position).
- בכל מסגרת חברתית, הסטטוס של האדם הוא זה המנחה את ההתנהגות ומשמש כמרכיב מפתח של זהותו החברתית.
- התגובה החברתית כלפי הזולת, הערכתנו אותו, או הענותנו לבקשתו, לעיתים תכופות הינה פועל יוצא של **הסטטוס שלו**.
- ידיעת הסטטוס הינה הכרחית, על מנת להבין התנהגות אנושית וכדי להקל עליה.
- הסטטוס מוגדר על פי **ציפיותיו של בעל הסטטוס וכן בהתאם לציפיות של האחרים כלפיו**.
- הציפיות באות לידי ביטוי, בזכויות ובחובות הנקבעות בהתאם לנורמות החברתיות.
- כל סטטוס מוגדר בהתאם לקשר שלו לסטטוסים אחרים והם שייכים כולם למסגרת חברתית נתונה ((Social Context).
- לכל אדם סטטוסים רבים: למשל – סטודנט, בן, בעל, אב, אזרח, חבר במפלגה, לקוח, נוסע, דייר, עובד בארגון.
- המבחן לקיומו של סטטוס חברתי הוא העובדה **אם צמודות לו נורמות ייחודיות לו**. שמאלי למשל, הינו תכונה שאינה סטטוס כי אין נורמות ייחודיות לשמאליים.
- המערך הגדול והעשיר של הסטטוסים שיש לאדם, מלמד על הרב גוניות של החברה המודרנית.
- מערך סטטוסים - כל הסטטוסים שיש לאדם מסוים בזמן נתון, במבנה חברתי ספציפי.
- לא תמיד הנורמות ברורות ולעיתים גם הסטטוסים עצמם אינם בהירים, למשל – סטטוס הגיל בחברה המודרנית או הסטטוס של הזקן. לדוגמא מנהל חדש וצעיר לכאורה נמצא בסטטוס גבוה אבל בפועל משום גילו הצעיר וחוסר נסיונו עלול לא להתפס כדמות סמכותית בפועל ולכן עליו לעבוד קשה להדגיש את הסטטוס כדי ליצור אותו הלכה למעשה.
- המעבר בין סטטוסים שונים לא תמיד קל, מאחר ועם המעבר משתנות גם הזכויות והחובות.
- מהותו של סטטוס במבנה חברתי, נקבעת באופן אמפירי על פי התנהגותם של המשתתפים, במהלך יחסיהם ההדדיים.
- טקסי בגרות (בר מצוה) או טקסי מעבר (חילול, או חתונה) תפקידם להפחית מתח הכרוך במעבר מסטטוס אחד לאחר ולהקל על כניסה למערך חדש של זכויות וחובות.
- הסטטוס התעסוקתי של האדם הינו מרכזי באופן בו הוא תופס את עצמו. לעיתים אנשים ממשיכים להגדיר את עצמם על פי העבודה בה עסקו בחייהם, גם שנים לאחר שפרשו ממנה. (רופא עד סוף ימיו יישאר רופא)
- על מנת להבחין בין סטטוסים שונים ומשמעויותיהם החברתיות אנו עורכים מיונים על פי מספר פרמטרים:
 - מידת מרכזיות הסטטוס במבנה חברתי נתון :
- **סטטוס בסיסי** – שיש לו השפעה על סטטוסים אחרים (מוצא אתני).
- **סטטוס עצמאי** – שהשפעתו מצטמצמת למערכת יחסים ספציפית (נוסע באוטובוס).
- את ההבחנה בין סוגי סטטוס שונים יש לראות על פני רצף שבכל אחד מקטביו נמצאות ההגדרות: בסיסי ועצמאי.